

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**СУЧАСНА КУЛЬТУРОЛОГІЯ:
АКТУАЛІЗАЦІЯ
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИХ ВИМІРІВ**

**Колективна монографія
За загал. ред. проф. Ю. С. Сабадаш**

Київ
Видавництво Ліра-К
2019

УДК: 130.2:316.7
С916

*Рекомендована до друку Вченою радою
Маріупольського державного університету
(протокол № 11 від «27» червня 2019 р.)*

Рецензенти:

Герчанівська Поліна Евальдівна – доктор культурології, професор, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв.

Гончарова Олена Миколаївна – доктор культурології, професор, Київський національний університет культури і мистецтв.

Кікоть Антоніна Андріївна – доктор культурології, професор, Харківська державна академія культури.

С916 **Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів:** колективна монографія. / За загал. ред. проф. Ю. С. Сабадаш; редактори-укладачі: проф. Ю. С. Сабадаш, проф. І. В. Петрова. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2019. – 308 с.

ISBN 978-617-7748-77-8

Матеріал, поданий на сторінках колективної монографії, відбиває основні тенденції, властиві культурології, – структурному елементу сучасної української гуманістики. Підкреслено динамічність розвитку культурології, міждисциплінарний характер культурологічного знання, притаманне йому органічне поєднання теоретичного аспекту з практикою культуротворення та відбиття принципу спадкоємності, де історичні традиції спонукають науковців до творчої пошукової роботи на теренах, передусім, дискусійних проблем щодо перспектив розвитку української культури. Показано шляхи виявлення творчої активності людини в процесі розбудови незалежної української держави.

Для фахівців у галузі культурології, теорії та історії культури, проблем сучасної гуманістики, викладачів та студентів гуманітарних вузів.

УДК: 130.2:316.7

ISBN 978-617-7748-77-8

© Колектив авторів, 2019
© Видавництво Ліра-К, 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (<i>Сабадаш Ю. С.</i>).....	5
---	---

РОЗДІЛ I КУЛЬТУРОЛОГІЯ: ТВОРЧО-ПОШУКОВИЙ ХАРАКТЕР ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Методи соціокультурної детермінації та соціокультурної каузальності як основа культурологічного підходу (<i>Кислюк К. В.</i>)	8
1.2. Контраверсійність академічної траєкторії культурології в Україні (<i>Кравченко О. В.</i>).....	30
1.3. Дослідження чуттєвої культури в категоріях сучасної гуманітаристики: методологічні принципи (<i>Кривошея Т. О.</i>)	65
1.4. Основи культурологічної інтерпретології (<i>Колесник О. С.</i>).....	88
1.5. Феномен українського космізму в контексті культури модерну: філософсько-культурологічні аспекти (<i>Щедрін А. Т.</i>).....	109

РОЗДІЛ II ГУМАНІСТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНСТВА: ІСТОРИЧНІ ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

2.1. Українська ментальність у контексті розбудови національного культурного простору (<i>Степанова О. А.</i>).....	138
2.2. Культуротворчий потенціал мистецтвознавства: до постановки проблеми (<i>Сабадаш Ю. С.</i>).....	164
2.3. Володимир Винниченко: морально-етичні розмисли як об'єкт теоретичного аналізу (<i>Жукова Н. А.</i>)	184
2.4. Парадокси темпорально-історичних уявлень ортодоксальної християнської традиції в контексті культурологічного аналізу (<i>Смоліна О. О.</i>).....	204

РОЗДІЛ ІІІ МИСТЕЦЬКІ ПРАКТИКИ ЯК КУЛЬТУРОТВОРЕННЯ

3.1. Культурно-дозвіллевi практики в системi державного управління (Петрова І. В.)	225
3.2. Комунікативні практики у функціонуванні аксіосфери суспільства (Денисюк Ж. З.)	248
3.3. Реконструкція культуротворчого потенціалу мистецьких практик (досвід Донеччини) (Волков С. М.).....	270
AFTERWARDS	296
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	299
ПОКАЖЧИК ІМЕН	303
ПОКАЖЧИК ПОНЯТЬ	306

ПЕРЕДМОВА

Коллективна монографія «Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів» створена провідними українськими культурологами, котрі протягом останніх трьох десятиліть послідовно розробляють саме ту проблематику, яка формує та аргументує таке принципово важливе поняття як «культурологічне знання». Представлений матеріал позначений науковою новизною, основні тези якої спираються на потужну джерелознавчу базу, що – своєю чергою – підтверджує творчо-пошуковий характер сучасної української гуманістики.

Загальновідомо, що культурологія – наука молода, а це означає, що її дослідницький простір повинен динамічно «заповнюватися» проблематикою, яка остаточно не осмислена і вимагає подальшої копіткої роботи. За останні роки увага українських науковців була спрямована на обґрунтування, по-перше, міжнаукового характеру культурології, по-друге – на вироблення нового та систематизацію існуючого понятійно-категоріального апарату, а, по-третє – на розкриття ролі як біографічного методу, так і його структурної складової – персоналізації – у відтворенні власне «персоналізованих» історико-культурних етапів формування, становлення та утвердження засадничих принципів духовного розвитку українства.

Слід зазначити, що протягом 2000–2018 років до сфери уваги фахівців потрапили непересічні постаті О. Потебні, І. Франка, В. Винниченка, О. Кобилянської, Г. Хоткевича, Д. Овсянико-Куликовського, О. Довженка, Л. Курбаса, М. Зерова, М. Семенка, М. Вороного, Г. Шкурупія, І. Кавалерідзе, О. Архипенка, О. Богомазова, Б. Лятошинського, Й. Тимченка, Ю. Яновського, Ю. Шпола, життєво-творчий шлях котрих вперше в українській гуманістиці аналізується у контексті не лише філософсько-естетичних пошуків тогочасної української інтелігенції, а й тих гостро полемічних, суперечливих політико-ідеологічних процесів, якими була позначена культура кінця XIX та перші десятиліття XX століття.

Науковцям, котрі долучилися до відтворення реальної ситуації, що існувала на теренах української культури, вдалося органічно поєднати індивідуальні пошуки кожного з названих нами

письменників, митців, учених та винахідників із логікою розвитку конкретного історико-культурного періоду. А це – своєю чергою – яскраво продемонструвало потенціал культурологічного аналізу, котрий значно розширює теоретико-методологічні чинники: окреслення регіональної специфіки культурного розвитку, діалогізм як фактор активізації творчого процесу та персоналізація, що допомагає виявити самоцінність та самобутність тієї творчо-пошукової моделі, що створюється у процесі естетико-художнього пізнання навколишньої дійсності, – сукупність яких відповідає вимогам поняття «цілісність». На нашу думку, власне цілісне відтворення практики українського культуротворення дозволить об'єктивно поцінувати надбання сучасної культурології.

Відштовхуючись від уже існуючих напрацювань, автори колективної монографії «Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів» продовжують розробляти проблеми або їхні окремі аспекти, які окреслюються ними як наріжні. Це стосується, передовсім, як подальшого виявлення та обґрунтування чинників культурологічного аналізу, так і визначення методів соціокультурної детермінації. Потужне теоретичне навантаження має і проблема «чуттєвої культури», подана в «категоріях сучасної гуманітаристики». Цей зріз піднятих у монографії проблем підтверджує як міжнауковий характер культурології, так і визначний потенціал її активної співпраці з традиційними гуманітарними науками, зокрема, філософією, естетикою та психологією. У означеному контексті цілком слушною є увага до з'ясування співвідношення культурології та мистецтвознавства, оскільки – з огляду на історію питання – дослідницькі інтереси цих наук мають досить виразні «перетинання».

Слід підтримати і той інтерес до подальшого опрацювання понятійно-категоріального апарату культурології, який продемонстровано в логіці «побудови» змісту монографії. Це стосується уведення до широкого теоретичного ужитку поняття «інтерпретологія», яке має всі підстави стати базовим у процесі формування «окремого напрямку всередині сучасної теоретичної культурології». Активне використання означеного поняття на теренах «культурологічного знання» потребуватиме подальшої аргументації специфіки саме «культурологічної інтерпретології»,

оскільки осмислення «інтерпретації» в естетико-мистецтвознавчому контексті має як сталі традиції, так і очевидні нові теоретичні здобутки.

На думку авторів монографії, задля подальшого продуктивного розвитку сучасної культурології, вкрай важливим є фактор «спадкоємності» – або його відсутності – в логіці руху історико-культурних періодів. Прикладом руйнування «спадкоємності» можуть слугувати перші десятиліття ХХ століття, коли засади традиційної української культури «розмивалися» символічними, футуристичними чи кубістичними експериментами, що деформували органічність творчо-пошукових ланок, а саме: «традиція – спадкоємність – новаторство». У цьому контексті особливої ваги набуває теоретичне обґрунтування значення «мистецьких практик», що здатні активно впливати на майбутню модель українського культуротворення.

Матеріал, викладений на сторінках колективної монографії «Сучасна культурологія: актуалізація теоретико-практичних вимірів», відтворюючи авторські точки зору, водночас, – відповідно до піднятих питань – із усією можливою коректністю реконструює вже напрацьовані ідеї та визнані концепції, намагаючись неупереджено відтворити дослідницький простір української гуманістики.

Автори висловлюють щире подяку рецензентам, котрі підтримали рукопис колективної монографії та об'єктивно поцінували його.

Розділ І.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ: ТВОРЧО-ПОШУКОВИЙ ХАРАКТЕР ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПРОЦЕСУ

1.1. МЕТОДИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КАУЗАЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

Дотепер українська громадськість (і наукова, і навколонукова), сприймає методологічні проблеми в більшості галузей знань, особливо гуманітарних, як другорядні питання. Утім, в епоху своєрідної «методологічної конкуренції» початку ХХІ ст., яка змінила епоху «методологічного анархізму» (П. Фейєрабенд) кінця ХХ ст., оригінальність теоретико-методологічної основи стає запорукою успішності й ефективності наукового дослідження, суспільного зацікавлення його результатами, збільшення рівня державного та недержавного фінансування, зміцнення авторитету авторів. Навпаки, недостатня увага до методології, острах «методологічних крайнощів» часто знижують і наукові, і суспільно-політичні результати будь-якої наукової роботи. Скажімо, академічна п'ятитомна «Історія української культури» 2000-х рр., занотувавши (цілком закономірно у дусі тогочасної «багатовекторності» зовнішньої та внутрішньої політики України) «методологічний плюралізм», коли кожен автор керувався у своїй ділянці роботи зручними для себе філософсько-методологічними настановами [18, с. 19–20], зрештою, не спромоглася на бажаний теоретико-методологічний прорив у царині «загальних проблем теорії нації та національної культури» [18, с. 19], співмірний із масштабом залученого фактичного матеріалу.

Тим-то, до революційно-військових викликів останніх років ІІ Українська республіка підійшла із застарілим духовним

підмурівком, зокрема, примордіалістською концепцією України-Руси, з якою складно поєднати сучасну громадянсько-політичну концепцію української нації; культом козацтва, яке продемонструвало не так розпропаговану оборонно-державотворчу силу, як повну неміч у військово-революційних подіях 2013/2014–2017/2018 рр.; інтелігентським ядром культурної пам'яті, в яке з величезними труднощами нині втискується адекватніший сучасним визвольним потребам С. Бандера.

Відколи культурологію введено як навчальну дисципліну до програм українських навчальних закладів (2003) і формалізовано як окрему галузь знань у Переліку наукових спеціальностей (2007), минуло більш ніж десятиліття. Ретроспективний погляд на її становлення дозволяє нам виокремити в цьому процесі два етапи. До початку 2010-х рр. помітно переважали розлогі інституційні практики – викладалися культурологічні дисципліни, створювалися кафедри і цілі факультети, виникали науково-дослідні колективи і навіть центри, масово видавалася навчальна література, реєструвалися періодичні видання, проводилися конференції, зрештою, почали випускатися фахові кадри, що дедалі частіше професійно влаштовувалися не тільки в заклади культури, а й у медіа, соціальні комунікації, органи державної влади тощо. Натомість у теоретичному плані переважав скептичний підхід – у вигляді розмов «про дифузність статусу культурології» в Україні [8, с. 29] або ж тверджень російських учених: «культуролог – це той, хто щось пише про культуру... культурологія – не окрема наука зі своїм предметом, методом, метою, а просто сумарне позначення найрізноманітніших областей наукового знання про культуру» [13, с. 6], у кращому разі, визнання за нею статусу особливої («координаційної») форми отримання й інтерпретації знання про культуру, переважно, з метою його долучення до вирішення актуальних суспільних проблем [13, с. 27].

Другий етап (2010-х рр.) відзначився виходом доволі претензійних науково-теоретичних праць, спершу російських [25–26], потім українських авторів, присвячених теоретико-методологічним проблемам сучасного культурологічного знання в Україні [14; 16; 28]. Подібні напрацювання трапляються і в західній науковій літературі [32–33]. Вітчизняні дослідники, по-перше, заявили про суттєве розширення предметно-тематичного поля

культурології (культурологія освіти, культурологія релігії, культурні студії візуальності, студії пам'яті, гендерні студії, культурологія міста); по-друге, зафіксували «обопільний рух від теорії до аудиторії та назад від аудиторії до дослідження» [14, с. 5], покликаний виправити первинну диспропорцію з упровадження культурології не як академічної, а суто навчальної дисципліни; по-третє, відзначили, що нині культурологія не лише здолала власну методологічну обмеженість, запозичуючи підходи і методи споріднених дисциплін [28, с. 59], але саме стає продуцентом загальнонаукової методології – культурологічного підходу [28, с. 107].

Спостерігаємо також відхід від простого протиставлення культурології Cultural Studies як прикладним і локальним дослідженням сучасних феноменів, практик і субкультур переважно в межах популярної та масової культури, тотальна множинність яких і складає власне культуру [20]. У сучасніших тлумаченнях вітчизняних науковців, у трикутнику Anthropology /Humanitaria/ Cultural research-Cultural studies культурологія представлена «абсолютно унікальним інтелектуальним продуктом, що з одного боку відповідає міжнародним науковим тенденціям, а з іншого – є втіленням російської (пострадянської, а також будь-якої національної з числа колишніх радянських республік) наукової традиції» [11, с. 22]. На наш погляд, ця точка зору узгоджується із розглядом української культури як «межової», зі все помітнішими пост- і домодерними нашаруваннями на дедалі вужчому модерному фундаменті. У рецепціях же західних фахівців останнього десятиліття, поряд із пересторогами щодо надмірної «універсальності» культурології, пострадянська інституційналізація питома культурологічних студій почала розглядатися як свідчення їх міжнародних успіхів [2, с. 11].

Фундаменталізація пострадянської культурології є доволі об'єктивним явищем, що має доволі розлогу систему причин. Зовнішнім сприятливим фактором поступу культурології, на нашу думку, слід вважати найприкметніший соціокультурний тренд сучасної світової цивілізації – розширення сфери дозвілля та можливостей для духовного самовираження людей. Його очевидним наслідком є бурхливе зростання інтересу до культури і «культурних досліджень» в останні десятиліття ХХ століття, яке на

початку століття теперішнього призвело до «культурної історії всього на світі» [1], а також зростання популярності культуроорієнтованих парадигм інших гуманітарних дисциплінах. Далі, розвиток культурології симулюється її спізнілою формалізацією, що дозволяє вийти за межі модерної сцієнтоцентричної науково-філософської парадигми, яка у класичному виді ще кілька десятиліть тому все ж таки добігла свого «кінця» [4, с. 8]. Хоча, у цьому сенсі не можемо не пригадати – в історії новочасної науки відбулося достатньо парадигмальних революцій, гносеологічних «переворотів» і методологічних зсувів (пригадаймо лише захоплення методами «науки історії» ХІХ ст. і математичними кількісними методами у сторіччі ХХ), аби упевнитись у відносності подібних тлумачень у широкій часовій перспективі. Нарешті, як кон'юнктурні стимули на національних теренах можемо розглядати розрив комунікаційних зв'язків із російською гуманітаристикою, де формалізація й теоретизація культурологічного знання у 1990–2000-і рр. відбувалася значно системніше, та загальним вектором реформування всієї освітянської системи України в її загальновизнаному напрямку єдності освіти та науки, який надиктовує нагальну потребу одночасно в подальшій сасєнтифікації й якомога ширшій репрезентації власної академічної діяльності.

На наш погляд, існує ще одна відповідь на питання «Як можлива українська культурологія як наука?». Вона можлива як неопатрімоналістський проект, маючи на увазі специфіку політичних режимів, що від 1990-х рр. запанували в деяких країнах Центрально-Східної Європи і колишніх республіках Радянського Союзу. Подібна інтерпретація, з одного боку, повинна застерегти від некритичного порівняння культурології з реінкарнованим ідеологічним монстром «марксизму-ленінізму», оскільки природа сучасного неопатрімоналізму є, так би мовити, значно м'якшою й децентралізованою, ніж класичні тоталітарні/авторитарні режими. З іншого боку, вона пояснює особливості буття культурології по-українськи – у формі створених навколо університетських викладачів київського, львівського, харківського, одеського, донедавна, донецького осередків із доволі герметичним теоретико-методологічним умістом і дуже опосередкованими інструментами інтеркомунікації [16, с. 167–169]. Недарма, навіть у назвах

нешодавніх культурологічних монографій («Наука про культуру: культурологія, kulturoznawstwo, культуроведение, Cultural Studies, culturology», Київ, 2015) уїдливо відзначають поєднання «різних, а часом протилежних, взаємопоборюваних напрямів наукового вивчення культури, її сучасних інтерпретацій на основі дуже різних історіософських і методологічних підходів» [15, с. 59]. Авжеж, у цьому разі маємо справу з типовою для неопатрімональних інституцій горизонтальною організацією з переважанням неофіційних зв'язків. Саме тому зростає цементуюча роль певного «символічного центру» (МОНУ), яка вможлиблює збирання ним постійної зовсім не символічної ренти (у механізмах ліцензування /акредитації/ грифування /атестації). Навіть концептуальна й організаційна відкритість культурології може розглядатися як оманливий бонус для розширення кола її потенційних платників.

Хай там що, а в прикінцевому підсумку добра задієстворюваність української культурології як суспільно-політичного проекту й її задовільна скоординованість як гібридної теоретичної парадигми продовжує дисонувати у 2010-х рр. з незадовільною неквапливістю її методологічного поступу. Особливо помітною вона є при аналізі відповідної складової дисертацій. У базах даних НБУ ім. В. І. Вернадського ми не знайшли жодної спеціально-методологічної дисертації культурологічного спрямування. Попри статус культурології як «університетської науки», в Україні дотепер фактично відсутня «нормальна» триступенева система культурологічної освіти в рамках одного навчального закладу, спостерігається повсюдне суміщення культурологічних спеціальностей із більш ринково затребуваними. Замість компенсувати ці недоліки через «дисертаційну науку» з наступним практично миттєвим впровадженням отриманих результатів у навчальний процес, маємо в абсолютній більшості методологічних розділів культурологічних (sic!) дисертацій лишень посилання на фундаментальну філософську і загальнонаукову методологію (історичний, системний, структурно-функціональний методи тощо), чим спричиняється «замкнене коло». У цих самих базах, але у статтях з наукової періодики, «культура» завжди постає об'єктом методологічних розвідок різноманітних гуманітарних дисциплін, лише в поодиноких випадках – суб'єктом методологічної активності. Між тим, згідно із загальнопоширеною точкою зору,